

УДК 159. 345

*Колесниченко О.С., магістр соціально-психологічного факультету
УЦЗУ*

**САМООЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ МНС УКРАЇНИ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
УМОВАХ**

Представлено результати дослідження вивчення самооцінки психологічної готовності співробітників МНС України до дій в екстремальних умовах.

Ключові слова: психологічна готовність, робочий стан, екстремальна ситуація.

Актуальність проблеми. В даний час в житті людства все більше місце займають проблеми, пов'язані з подоланням різних кризових явищ, що виникають у міру розвитку земної цивілізації. Обумовлено

це, перш за все, зростанням кількості надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що приводять до великих людських втрат і величезного матеріального збитку. Основними причинами збільшення кількості катастроф є: неконтрольований розвиток техносфери, при загальній тенденції зростання потужностей агрегатів на промислових об'єктах і збільшення їх концентрації на територіях; урбанізація і збільшення щільності населення Землі.

Для протидії природним і техногенним погрозам у нашій країні створюється єдина державна система попередження й ліквідації надзвичайних ситуацій. Організаційно-методичне керівництво діяльністю всієї цієї системи покладене на МНС України. Протягом останніх років відбувається постійне підвищення вимогливості держави, суспільства, керівництва МНС України й інших відомств до виконання службових обов'язків, службового боргу. Тому особливо гостро стає питання щодо психологічної готовності працівників МНС до дій в екстремальних умовах.

Проблема психологічної готовності різних фахівців, військово-службовців, службово-бойовий і схожої з нею діяльності в особливих, екстремальних умовах знайшла відбиття в роботах ряду авторів (М.И.Дьяченко, В.Ф.Давидов, Н.Д.Левитова). На думку П.Б.Зільбермана, Н.І.Наєнко жодна людина не може зробити жодної дії, заздалегідь не переживши його емоційно.

Проте, проблеми психологічної готовності працівникам МНС пов'язаних з діяльністю в екстремальних умовах на наш погляд, уваги приділено достатньо. Вивчення даними авторами проблем професійної і психологічної готовності різних категорій посадовців і фахівців не в повному об'ємі зважало на специфіку діяльності рятувально-пожежних формувань завдань в екстремальних ситуаціях, в ході ліквідації надзвичайних ситуацій. Все це зумовило необхідність проведення поглибленого психологічного дослідження готовності працівників МНС України в екстремальних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових публікацій показав, що проблемі готовності до професійної діяльності приділяли увагу багато вітчизняних учених. Внесок у розвиток поняття "стан готовності" як у загальнотеоретичному так і у прикладному плані внесли А.Ц.Пуні, Е.Г.Козлов, В.А.Гаспарян, М.А.Мазмазян, Н.Д.Левітов, Е.П.Ільїн, В.Н.Пушкін, Л.С.Нерсесян, Г.М.Газаєва, А.А.Ухтомській, М.І.Віноградова, Б.Ф.Ломов, П.А.Рудік, М.А.Котік, В.Е.Єфімов, А.Р.Лурія й ін.

Психологічна готовність розглядається в тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як психологічна підготовка, мобілізована (Ф.Генів), психологічна підготовленість, надійність психіки, психологічний стан (Г.М.Гагаєва), психологічний відбір, нервово-психічна стійкість, "оптимальний робочий стан" (Е.П.Ільїн), "пильність" (В.В.Пушкін і Л.С.Нерсесян), "функціональною системою" (П.К.Анохін) [3].

Під терміном «готовність» розуміється звичайно стан, визначуваний здібністю до успішного виконання якої-небудь діяльності і пов'язане з свідомою спрямованістю на цю діяльність (Б.Ф. Ломов). У роботах П.К.Анохіна, Г.Уолтера, Г.Мегуна, О.О.Ухтомського, А.Р.Лурії, Н.А.Берштейна утримуються вказівки на нейрофізіологічні основи цілеспрямованого поведіння і стану готовності до дії.

Н.Д.Левітін виділяє тривалу готовність і тимчасовий стан готовності. Перша розуміється в якості визначальний рівень професійної придатності, а друга - як передстартовий стан до діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях М.С. Корольчука, В.М. Крайнюка, В.М. Марченко розглядаються різні види готовності: тимчасова (ситуативна) і довготривала (стійка), функціональна і особова, психологічна і практична, загальна і спеціальна, готовність до розумової і фізичної діяльності. Фахівці розрізняють тривалу готовність і передстартовий стан; звичайний, підвищений і знижений стан готовності; готовність з переважанням пізнавальних, вольових або емоційних компонентів [2].

Проведений аналіз дослідницьких робіт з проблеми психологічної готовності дозволив виділити значущі концепції в руслі системно-діяльнісного підходу (Б.Г. Ананьєв, А.К. Маркова, К.К. Платонов, Н.В. Ніжегородцева, Ю.П. Поваренков, В.Н. Поздняков, В.Д. Шадриков).

У зв'язку з цим **метою** нашої роботи було вивчення структури психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах та рівень її сформованості у працівників МНС.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилися у 2006-2007 роках. У ньому приймали участь працівники пожежних частин підрозділів МНС України в м. Харкові, м. Луганську, м. Сумах, м. Севастополі, м. Дніпропетровську, м. Черкасах, м. Запоріжжя, м. Одесі, м. Івано-Франківську у загальній чисельності 153 чоловік, стаж праці котрих складав від 1-го року до 13-ти років).

Етапи дослідження:

1. Теоретичний аналіз підходів до проблемі психологічної готовності до дій в екстремальних умовах, визначення розуму та критеріїв психологічної готовності;

2. Розробка анкет для вивчення готовності, формулювання методологічних принципів вивчення психологічної готовності, визначення сутності і специфіки предмету дослідження, та для підтвердження даної проблеми;

3. Проведення дослідження по вивчення власної самооцінки психологічної готовності бійців до дій в екстремальних умовах.

У загальній структурі психологічної готовності були виділені п'ять основних компонентів: мотиваційний, регуляторний, вольовий, когнітивний і типологічний, що поклало в основу розробки анкети для вивчення психологічної готовності співробітників МНС України.

Когнітивний компонент припускає: - розуміння завдань професійної діяльності, виконання обов'язків і оцінку їх значущості; - уявлення про вірогідні зміни обстановки, труднощі, майбутні умови виконання службових завдань в екстремальних ситуаціях; - об'єм знань, прийомів, засобів і способів досягнення мить; - наявність професійних умінь і навиків дій при виконанні оперативно-службових завдань; - здібності до аналізу ситуації, що склалася.

Регуляторний компонент відображає: - самовладання, здібності регулювати свій психічний стан, відчуття, емоції, пригнічувати, негативні емоції, страх, панічні реакції, уміння мобілізувати собі на виконання поставленого завдання; здатність протистояти екстремальним подразникам при виконанні службових завдань.

Вольовий компонент включає: - наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні виниклих труднощів, самовладання; емоційно-вольову стійкість, здатність брати на собі відповідальність в екстремальних ситуаціях; - уміння зберігати високий рівень активності ініціативи, самостійності; - здатність протистояти втомі.

Мотиваційний компонент:

- пов'язане з боротьбою мотивів; наприклад, виконати завдання або відхилитися від небезпеки і ризику.

Типологічний компонент характеризує: тип нервової системи (слабкий, сильний), силу і врівноваженість процесів збудження і гальмування, нервово-психічну стійкість, адаптаційні здібності.

Самооцінка психологічних якостей, що складають психологічну готовність бійців виражалася в кількісній формі, в балах. Для цього

використовувалася семибальна шкала (див. роботи П.Н. Городова, Н.В. Кузьміной, К.К. Платонова, В.І. Хальзова і інших, де використувалася аналогічна шкала, яка достатньо знайома експертам що істотно полегшувало на практиці оцінку якостей). У ході проведеного дослідження виявлені основні групи якостей, що визначають психологічну готовність співробітників МНС до діяльності в екстремальних ситуаціях. При аналізі отриманих результатів, ми в своїй роботі оцінили семи бальну шкалу розбили на три рівні: високі, середні і низькі показники, для зручнішої інтерпретації даних.

Третім етапом вивчення психологічної готовності співробітників МНС України до дій в екстремальних умовах було вивчення психологічної готовності бійців, а саме наскільки вони самі оцінюють свій рівень готовності до дій в екстремальних умовах, в залежності від виділених компонентів анкети. При проведенні кількісного та якісного аналізу, отримані результати відобразили в гістограмі «Оцінка психологічної готовності співробітників МНС України».

Загальна власна оцінка бійців до дій в екстремальних умовах згідно компонентів анкети свідчить про:

- вольовий компонент: в цілому розвинене уміння мобілізувати себе в складній обстановці, здатність зосередити сили на виконанні поставленого завдання. Порівняно часто проявляє наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні виниклих труднощів, самовладання. В основному проявляє вольову стійкість при ухваленні важливого рішення, здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях. В цілому розвинене уміння зберігати активність, ініціативу і самостійність. Здатний протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, боязнь, страх.

- типологічний компонент: присутня достатня емоційна стійкість до тривалих вантаженням, ризику небезпеки. Сильний, урівноважений тип поведінки. В цілому адекватно орієнтується в психологічно складній ситуації, за наявності зовнішніх проявів напруженості, дії залишаються правильними. Хороші адаптивні здібності до умов виконання оперативного-службових завдань, що змінюються. В цілому здатні аналізувати і правильно діяти при дефіциті часу в небезпечній обстановці. В основному властиво внутрішня зібраність, самовладання, витримка. Присутня в основному врівноваженість, не завжди адекватне сприйняття дійсності.

Оцінка психологічної готовності співробітників МНС України

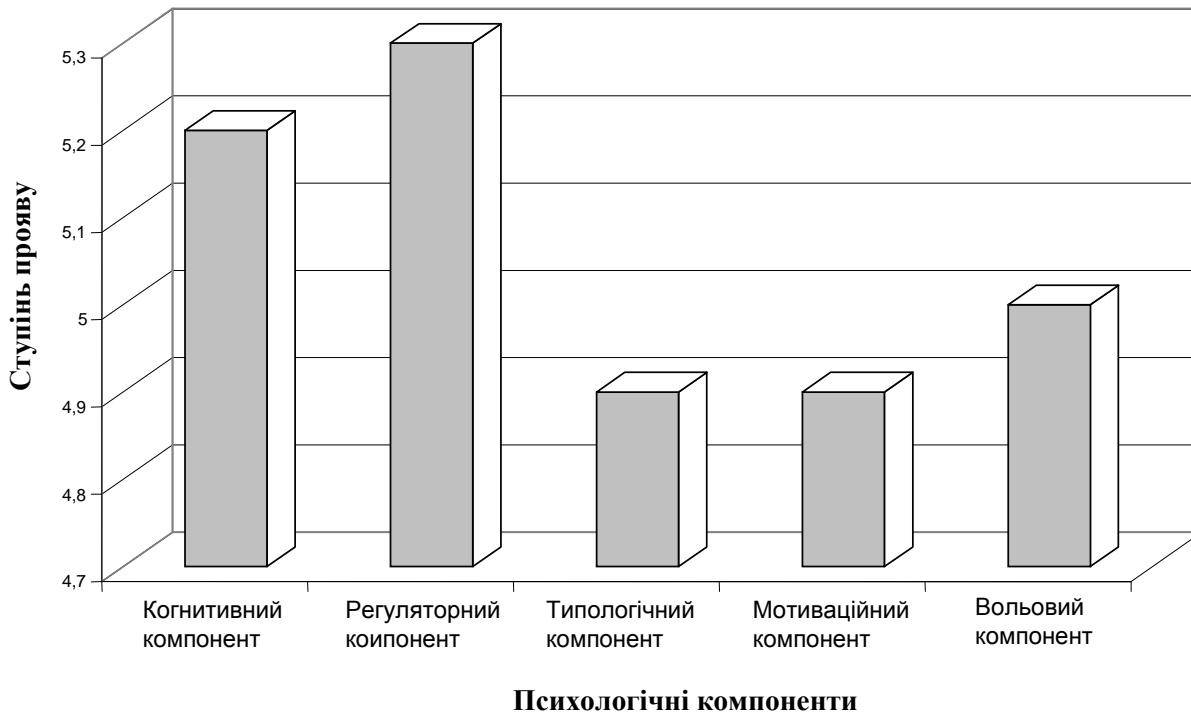

Рис. – Самооцінка складових компонентів психологічної готовності працівників МНС України до дій в екстремальних умовах.

- мотиваційний компонент: усвідомлюється державна важливість завдань, виконуваного МНС. Позитивне психологічне (ціннісно-мотиваційне) відношення до майбутньої діяльності. Спрямованість на виконання вимог законів, присяги, наказів в процесі службової діяльності нестійка. При порушенні вимог переживає розкаяння совісті. Спостерігаються відхилення в нормативності поведінки і порушення службової дисципліни. Має потребу до подолання труднощів і прагнення до досягнення поставленої мети. Переважає в основному емоційно-нейтральне (пасивне) відношення до виконання службових завдань в небезпечній для життя обстановці. В основному є прагнення добитися успіху і проявити свої здібності. Самоаналіз і самооцінка своїх дій не систематичний.

Висновки:

1. Теоретичні й методичні розробки проблеми психологічної підготовки співробітників МНС до діяльності в екстремальних умовах дозволяють на досить об'єктивному й достовірному рівні зрозуміти психологічні особливості поведінки співробітника МНС при здійсненні діяльності в екстремальних ситуаціях.

Існуючі підходи до розуміння й аналізу психологічної готовності визначають її як: особливий функціональний і психологічний стан, спрямованість свідомості на виконання необхідної дії (Л.Г.Нерсесян, В.Н.Пушкін); психологічна відповідність суб'єкта вимогам відповідної діяльності (Б.Г.Ананьев); стан, іноді навіть тіло, на якому проходять психічні процеси (Н.Д.Левітів); своєрідний психічний стан особистості, що характеризується «оптимальним рівнем емоційного порушення», усвідомленою мотивацією, прагненням досягти навченої мети (Г.А. Томилова).

2. Психологічна готовність є специфічним оперативним психологічним станом, що має складну динамічну структуру, між компонентами мотиваційних, вольових, регуляторних, когнітивних і типологічних сторін психіки особового складу в їх співвідношенні із зовнішніми умовами і майбутніми завданнями.

3. Вивчення рівня психологічної готовності співробітників МНС України в різних підрозділах даної структури свідчить, про незавершеність і не сформованість психологічної готовності до дій в екстремальних умовах, немає достатнього розвитку та враженості психологічних компонентів, що свідчить самооцінка бійців по даним психологічним компонентам анкети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология: словарь-справочник. - Мн.: «Хэлтон», 1998.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Марченко В.М. Психология: схеми, опорні конспекти, методики: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За заг.ред. М.С. Корольчука. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2006. - 320 с.
3. Нерсеян Л., Пушкин В. Психологическая структура готовности оператора к экстремному действию // Вопросы психологии. 1969. - № 5. - 60-68 с.
4. Самоукина Н.В. Экстремальная психология. М., 2000.